

MUZEALIZACIJA GRAĐANSKIH SALONA IZ XIX VIJEKA

Između socijalne institucije i prostora privatnosti

Karakteristike salonskog prostora u XIX vijeku

- Privatno-javni prostor (mjesto privatnosti i svakodnevnog boravka ali i prostor okupljanja i reprezentacije, javne "demonstracije" privatnih manira, prostor koji daje predstavljački karakter privatnom životu)
- Polaritet privatno-javno je u skladu sa vizijom unutrašnjeg-spoljašnjeg svijeta koja se definiše tokom bidermajera, a odražava u opremi salonskog prostora više nego u drugim prostorima porodičnog doma.
- Mjesta u kojima se pripadnici građanskog staleža susreću, upoznaju, podučavaju, te bivaju angažovani u ritualima kroz koje ostvaruju svoja građanska prava i obaveze. Salon je pripadao onim prostorima koje su Francuzi nazivali *societe*.
- Salonska kultura, odnosno salon kao socijalna institucija formira se prvobitno u Francuskoj (posebno tokom XVIII vijeka) a potom u germanskim zemljama (tokom XIX vijeka).
- Posebno u periodima društvenih sukoba, ovi enterijeri izrasli su u „bezbjedna“ mjesta izražavanja, u kojima se čovjek mogao predstaviti onako kako je želio i osjećao. Oprema salona odražava *duh vremena* ali služi i kao *ego document*.
- Istražujući salone saznajemo o:
 1. političkim agendama u skladu sa mogućnostima bezbjedne reprezentacije političkih opredjeljenja
 2. rodnim ulogama (putem osmišljene ali i spontane refleksije rodnih i porodičnih uloga u ovom prostoru)
 3. načinima i potencijalima manifestacije ličnog ukusa
 4. kulturnim stremljenjima sredine u kojoj se salon formira, ili opšte „mode“ vremena u okviru šireg geografskog konteksta (Zapadnog svijeta)

„Privatni život“ građanskog staleža

- Još od Deklaracije o ljudskim pravima iz 1789. godine kreće proces institucionalizacije privatnog života
- Razvija se svijesću o individualnosti, dok se zakonskim normama uspostavlja i zaštita privatnog života
- Norme privatnosti izrasle su kao posljedica uobličavanja javne sfere
- Rekonstruiše se analizom opreme enterijera građanskih palata
- Njegova manifestacija sažimala je različite medije te predstavlja baštinu kompleksnog karaktera koja spaja vizuelno, auditivno, značenjsko, ali i stanje uma, te osobenu atmosferu ili kompleksno estetsko iskustvo
- Ideali privatnosti i privatnog života postepeno se ostvaruju prema određenim kulturnim modelima, formiranih na osnovu aktuelnih idejnih, društveno-političkih, vjerskih, ekonomskih kretanja i tradicije, dok na predispozicije razvoja kulture utiču i geografsko-klimatski uslovi i državni okviri. Kako se „svest o privatnosti razvijala vremenom, dok je privatni život predstavljao ostvarljivu realizaciju ovih shvatanja“.
- Značaj *ideološke privatnosti* za uobličavanje privatnog života. Odnosi se na nacionalna i kolektivna osjećanja. Posebno u vrijeme kada je javnim prostorom dominirala drugačija politička, državna ili nacionalna ideologija, privatna sfera je bila „jedina slobodna ‘teritorija’ za dominaciju i izgradnju nacionalnog identiteta“.

SALON KAO MUZEJ

- S obzirom na to da je mjesto preplitanja privatne i javne sfere, sam salon se može posmatrati kao svojevrsna ondašnja galerija ili muzej. U porodičnim krugovima razvija se „privatnost otvorena ka publici“, te salon postaje prostor „otkrivene“ ili „izložene“ privatnosti – mjesto najizrazitijeg prožimanja javnog i privatnog
- U ovim prostorima pojedinac koji tu živi ostvaruje i prikazuje svoju privatnost: ličnu, bračnu, porodičnu i kolektivnu. U tom smislu saloni su „mentalna, koliko i fizička kategorija, koja se doživljava različito, u zavisnosti od kulturnog okvira, načina urbanizacije, tipa zajednice u kojoj se živi, strukture odnosa na kojoj se ona zasniva, ali i od svakog pojedinca ponaosob“. Kao takvi, posjedovali su i odražavali poseban koncept izlaganja privatnosti.
- Saloni, pažljivo osmišljeni, opremljeni i dekorisani – postaju portreti svog vlasnika, dokumenti ličnih vrijednosti, ideala, statusa, duhovnog i društvenog života. Sve što se u njima nalazilo bilo je namijenjeno *pogledu*, ali isto tako je trebalo da na prigodan način odrazi *privatnost* porodice koja ga posjeduje – jer je salon prije svega *prostor življenja*. Predmeti koji su se u njemu nalazili odražavali su privatni porodični život, ne u vidu slučajne manifestacije svakodnevnog života već kao pažljivo *odabrani*, te *izlagani* reprezenti. Zato se salon može shvatiti kao *privatni muzej*: „Za jednu gradsku porodicu redovno *držanje salona*, čitaj privatnog muzeja, obezbeđivalo je neku vrstu ulaznice u *visoko društvo*“
- Kolekcionarstvo i ideja da se lične dragocjenosti istaku u sopstvenom domu, predstavljali su važan dio uređenja najreprezentativnijeg kućnog prostora, a ideja se može pratiti od formiranja prvih *studiola*
- Kao i muzejske, salonske zbirke su imale namjenu da predstave vlasnike gostima i oslikaju podjelu moći, te da podsjetu, poduče ili „disciplinuju“ posmatrača-gosta o vrijednostima koje porodica zastupa. Pored toga što je kolektivni prostor, salon je i proračunat prostor – onaj koji teži uticati na odabranu grupu ljudi koja je u njega pozvana i koja u njemu boravi, te poziva na suočavanje sa predstavljanim, baš kao i muzej: „Muzej je zapravo teatar, pozorišna scena na kojoj se ličnost/lični pogled suočeni sa svetom kao objektom, usklađuju s ličnošću/ličnim pogledom suočenim sa sobom kao objektom među drugim objektima u tom svetu“

SALON KAO MUZEJ

- Saloni su, kao i muzeji u XIX vijeku “mikrokosmos šireg društva u kome se međuetnički odnosi odigravaju kroz borbu oko tumačenja i kontrole kulturnih resursa”. Predstavljaju prostore kulturne dominacije, opskrbljeni predmetima iz dalekih (*egzotičnih, pimitivnih*) krajeva: porculanskim vazama, skulpturama od slonovače, maskama ili crtežima. Oni istupaju kao simboli egzotičnih kultura, namijenjeni uživanju onoga ko ih posjeduje, dok su, u kontekstu modernog sistema umjetnosti, na usluzi vladajućoj klasi Zapadnog svijeta. Ovi predmeti pućivali su na drugost u odnosu na koju se formirao portret vlasnika salona, te se prisvajanjem različitih kultura kreirala osobnost: “Ono što sakupljamo neizbežno je naše *Ja*”. Na taj način, salon ne samo da je odražavao već datu socijalnu stvarnost već i stvarao novu socijalnu stvarnost za posmatrača, te je predstavljao instrument u okviru kulturne politike.

SALONSKO ISKUSTVO

- Retorički odnos sa gostom-posmatračem ostvaruje se i kompleksnim iskustvima (kontemplativnim, estetskim) koje salon teži da izazove. Ova iskustva teže objediniti čulnost i intelekt. Postižu se stimulisanjem auditivnih i vizuelnih asocijacija (težnja ka sinesteziji), i prostornim kadriranjem. U tom kontekstu, cijeli salon postaje prostor *čulnosti*, u kome se *performativnim* djelovanjem izazivaju određena *osjećanja*.
- Težnja ka izazivanju takvih iskustava u salonu važna je jer ona upućuju na rafiniran ukus i "plemenit" način življenja onoga ko ih podstiče i ko uživa u njima, te se u salonskom prostoru i ona mogu shvatiti kao reprezentanti vlasnika i njegove porodice.
- Posredstvom kulture bidermajera, dom se po sebi definiše kao prostor osjećajnosti u XIX vijeku. *Dom* se formira kao koncept koji se više ne odnosi samo na kuću, već predstavlja *zaštitni omotač* od spoljašnjeg svijeta, prijatno i *plemenito* mjesto, a salon takvo osjećanje treba da prenese. U domu je „porodica mogla da pothranjuje iluziju harmonične, hijerarhizovane sreće, okružena materijalnim predmetima koji su ovu sreću vidljivo izražavali i istovremeno je omogućavali “ U nordijskim zemljama, dom još intenzivnije sažima psihološku komponentu te se poistovjećuje i sa *mentalnim prostorima* i *prostorima duše*. Na izazivanje ovakvih iskustava onovremene građanske klase posebno utiče formiranje salona kao „ženskih“ prostora (namijenjenim muškom uživanju).
- *Performativni* karakter salona formirao se u skladu sa salonom kao mjestom zabave i dokolice. Teatarski ambijent ovih prostora manifestovao u njihovom vizuelnom uređenju, odnosno scenografiji, ali i ponašanju i ophođenju koje se očekuje u ovom prostoru. Komunikacija, koja je tokom XIX vijeka predstavljala jasnu karakteristiku javne sfere, je u salonskim krugovima upućivala na osoben vid konverzacije, uskovljene *dekorumom* koji se odnosio na poželjni manir priče i pričanja, ali i slušanja. „Stari režim“ je ostao upamćen kao vrijeme u kome se razvijaju kodovi i kodeksi ponašanja, te komunikacija postaje dio *umjetnosti zajedničkog življenja*.

SALONSKO ISKUSTVO

- *Salon kao prostor muzike* formira se u Beču i Berlinu, gdje nastaje poseban tip salona – „muzički salon“. *Salonska muzika* predstavljala je jednostavne, uglavnom klavirske komade, namijenjene uživanju i zabavi. Muzika se slušala na prijemima i zabavama, a s obzirom na to da se muzičkim repertoarima od sredine XIX vijeka pripisuju i ideološka čitanja, muzika posreduje u propagandnim salonskim narativima. Predstavlja i važno kontemplativno salonsko iskustvo. Kontemplacija u muzičkim izvođenjima u privatnom prostoru formuliše se tek u XIX vijeku, kada se javlja mogućnost *individualnog, doživljaja* i drugačiji *koncept slušanja* muzike u privatnom prostoru – u intimnoj atmosferi, zaglušenom svjetlu i tišini koja se od slušalaca zahtijevala. Zahvaljujući ideji o *apsolutnoj muzici*, muzičko iskustvo počinje se smatrati sublimnim, dok se, posebno pod uticajem koncepta sinestezije, muzički doživljaj počinje interpretirati novom dimenzijom ukupnog estetskog iskustva.
- *Princip sinestezije* u salonskom prostoru u sprezi je sa opremom i dekoracijom enterijera koja je podsticala simultanu percepciju muzike i slike, stvarajući sinkretizam u kom je slušalac okupiran sopstvenim srcem. U ovo vrijeme smatralo se da muzika može najdosljednije oponašati prirodu – imitacijom njenih zvukova ili emocije koju sama priroda izaziva, te se za nju se od slikarskih tema u ovom periodu najviše vezuju pejzaži – u kojima tonovi i boje postaju nosioci emocija, i koji su za njemačke romantičare predstavljali tragove ideje više nego realne prizore. Udruženi, kako se vjerovalo, mogli su izazvati pitoreskna i sublimna osjećanja, te se, pored krilatice *ut pictura musica* vremenom stvorila i misao o „muzičkom pejzažu“. Predstave pejzaža su u kućnim prostorima tokom XIX vijeka često bile postavljene uz klavir, tako da ih onaj ko svira, može vidjeti u svakom trenutku. Pored angažovanja (participacije u estetskom iskustvu i publike i onog ko izvodi performans), ovakvo kadriranje (ukviravanje, *frejming*) karakteristično je i za muzejske izložbe, odnosno klasifikaciju i vizuelno odvajanje sadržaja kojim se podstiče ili ometa njihovo upoređivanje ili objedinjen doživljaj.

SALONSKO ISKUSTVO

- *Poetična privatost* – postizala se simboličkim jezikom slika i muzičkog repertoara koji su spajali idilično i suptilno, te podsticali kognitivno funkcionisanje. Često su se romantičarski pejzaži idilični i sublimni kačili iznad klavira, a muzički repertoar mogao je usmjeravati pogled od jednog ka drugom. Time se stvarao i specifično arkadijsko osjećanje, a posredstvom reprezentativnih portreta i se u njega simbolično uključivala. U skladu sa poetičnom atmosferom (*poetische Stimmung*), koja u XIX vijeku postaje dio svakodnevnog svijeta – porodičnog doma, gradi se i ideal *poetične privatnosti*.

IZAZOVI

- **Poteškoće rekonstrukcije usljed vremenske distance i oskudnosti autentičnih primarnih izvora:** Privatni karakter prostora određuje prirodu njegovog uređenja koje podliježe konstantnoj promjeni – nestalnosti, učestalom prilagođavanju prostora življenja novim potrebama i ukusima nadolazećih generacija. Pored toga, usljed prirodnih nepogoda ili socijalnih promjena, svuda u Evropi, predmeti su odnošeni a zidno slikarstvo je propadalo, te se mijenjala i funkcija prostora ili su, nerijetko, i cijele poodične zgrade rušene. Zato o ovim prostorima uglavnom svjedoče fotografije i zapisi: Premda je jedan verbalnog dok je drugi vizuelnog tipa, fotografija i zapis se u rekonstrukciji salona mogu shvatiti kao fabula i siže mjesta privatnosti – jedno svjedoči o dekoraciji, drugo i o doživljaju prostora.
- **Pristup salonima kao jedinstvenim prostorima ali i mjestima koja otkrivaju kolektivne tokove.** Salonsku kulturu XIX vijeka prvenstveno spaja kapitalistički način mišljenja i življenja, koji je doveo do novih mogućnosti srednje klase, što je podstaklo konsolidaciju življenja i ponašanja građanstva u svim evropskim centrima. Ona je počivala na temeljima nove post-revolucionarne emancipovane buržoazije, koja je dijelila iste interese. Ipak, u odnosu na podneblje i nacionalno opredjeljenje, ovi prostori se formiraju raznoliko. Izazov je razgraničenje različitih uticaja i njihova interpretacija.

IZAZOVI

- **Ispitivanje i predstavljanje identitetske slojevitosti** prostora koji prevazilazi samo lokalno i „univerzalno“, te predstavlja i predstavlja ličnu manifestaciju, porodični ukus i vrijednosti.
- **Mogućnosti muzealizacije „privatnog života“, izlaganja privatnosti i muzealizacije iskustva.** Izazov je predstaviti objedinjeno salonsko iskustvo koje je pozvalo na aktivan participatorski odnos prije negoli na pasivan posmatrački, kao i na intelektualnu interakciju prije nego na jednostavnu zabavu. Dakle, salon treba da predstavi ne samo artefakte ili rekonstrukciju prostora, kako se to uglavnom i radi, već i aktivnosti, manire, rodne uloge, estetika iskustva u predstavljenom ambijentu, te cjelokupno iskustvo življenja ili iskustvo boravka u tom prostoru, koji je i sam formiran kao privatni muzej.

PREDLOG NAČELA MUZEALIZACIJE SALONA

- Predstavljanje ne samo artefakata ili rekonstrukcije prostora, kako se to uglavnom i radi, već i aktivnosti, manira, rodnih uloga, estetskog iskustva u ambijentu, te cjelokupnog iskustva življenja ili iskustva boravka u tom prostoru, koji je i sam formiran kao privatni muzej.
- Mora da obuhvati adekvatnu interpretaciju ili pripovijedanje (*storytelling*).
- Angažovanje različitih čula, koje se postiže kako kretanjem kroz muzej tako i rasponom medija. Rekonstrukcija prostorne organizacije pomoću fotografija i zapisa. Kreacija odgovarajućeg ambijenta, koju je moguće ostvariti zahvaljujući znanjima o iskustvima koja su se mogla podsticati u ovim prostorima: kontrolom osvjetljenja, i sadržaja koji podstiču auditivni i vizuelni doživljaj.

PREDLOG NAČELA MUZEALIZACIJE SALONA

- Prenos znanja: Uz rekonstrukciju prostora i ambijenta, kako bi se ukazalo na performativni karakter i kodove ponašanja, a dalje kako bi posjetilac mogao da razumije i „osjeti“ ovaj prostor, potrebno je adekvatno ga informisati o konceptu salonskog života. U tom kontekstu, smatram podsticajnim modele koje je predložio Džordž Hejn (izostavljam model *nadražaj-govor*):
 1. *model didaktičkog tumačenja* u kom interaktivni modeli virtuelno kontrolišu šta posjetioci rade, uče i osjećaju
 2. *otkrivanje* (od oblačenja u kostime, mehaničkih igara do animacije ili igre slikama)
 3. *konstruktivizam* odnosno dijaloški interaktivne izložbe koje spajaju tradicionalno izlaganje predmeta sa ekranizacijom narativa, koja se aktivira dodirrom kompjutera, uz video i usmene zapise iz prošlosti (koji se slušaju preko slušalica).

Tako se može stvoriti interaktivni prostor koji posmatrača podstiče na svakodnevne aktivnosti boravka u salonu. Tome se može dodati i pripovijedanje u prvom licu, koje uz fotografije i stimulaciju karakteristične atmosfere može navesti posjetioca da se osjeti dijelom te priče.

PREDLOG NAČELA MUZEALIZACIJE SALONA

- Upotreba novih medija i sinteza različitih medija (auditivnih i vizuelnih) u multimedij (sinestetičku izložbu), što je i jedini način da se predstavi iskustvo boravka u ovim prostorima. Digitalizacija ovakvih iskustava ili stvaranje virtuelnog okruženja mogu podstaći percepciju posmatrača, usmjeriti pogled i proizvoditi asocijacije ondje gdje primarni artefakti nedostaju. Moguće je takođe i predstaviti animirani prikaz ponašanja u takvom prostoru, koji je od početaka i bio interaktivan, čemu je doprinosisio njegov javni karakter.
- Demonstrativne prakse, animacija kvizovima, igrama dovršavanja, dekoracije i ponašanja. Posjetilac sam može postati istraživač, uz princip emblematičnih knjiga kao posjetilac kabineta rijetkosti odnosno privatno-javne zbirke u XIX vijeku.

PREDLOG NAČELA MUZEALIZACIJE SALONA

- IZUZETNO VAŽNO i usljed nedostatka artefakata i naučne zainteresovanosti često zanemareno: govor o domovima (tako i statusu) nižih staleža i upoređivanje sa širim društvenim kontekstom u klasnom smislu. Premda nevidljivi u salonskom prostoru, niži staleži (radnici, seljaci) postaju dio spoljnog svijeta – od kog štite zidovi građanskog doma kao omotači prijatnog života. Klasno pitanje i usmjeravanje pažnje da druge domove tog vremena, one koje ne posjeduje elita, a koji su i u najvećim evropskim centrima još uvijek tokom XIX vijeka opremljeni bez osnovnog aparata potrebnog za pristojan život – toaleta, podjele prostora, higijenske aparature, vode, udobnosti – ne smije se zanemariti u kontekstu shvatanja (i interpretacije) salona kao institucije u službi građanske klase, formiranja i dokazivanja njenog prestiža. Zarad razumijevanja razlike između institucionalizovane privatnosti koju zastupa salonska kultura, i onoga što bi bila intimnost (?) nižih slojeva društva, uglavnom zanemarena i neistražena kada je riječ o ispitivanju kultura XIX vijeka, izuzetno je važno ukazati na klasne razlike i ekonomske uslove koji su omogućili kulturu građanske elite i salonski život u XIX vijeku. Na ovom mjestu predložila bih, dakle, jednu od strategija *postnarrativne muzeologije* – preusmjerenje fokusa na kolekcionare i njihovo kulturno okruženje. Isto treba primjeniti i u kontekstu interpretacije kultura *drugih*, odnosno interpretacije salonske interpretacije njihovog nasljeđa.

Salon
Brajković
u
Perastu,
sredina
XIX
vijeka,
primjer
muzičkog
salona

Pariz druga polovina XIX vijeka

Berlin i Beč

Walter Dendy
Sadler,
*Home
Sweet Home*

Henri Fantin-
Latour,
*Around the
Piano*
(1885)

Josef
Danhauser,
*Liszt at the
Piano* (oko
1840)

George Goodwin Kilburne,
Muzička soba
Žena za klavirom (1880)

Gustave Léonard de Jonghe
Music Hour and *Lady at the piano with a cockatoo*, kraj XIX vijeka

Carl Holsoe,
*Djevojčica čita u
enterijeru,*
Kraj XIX vijeka

Caspar David
Friedrich
*Žena na
prozoru*
(1822)

Vilhelm
Hammershoi,
Muzička soba,
30 Strandgade
(1907)

Hvala na pažnji!

Katarina Jović

Beograd,

08.05.2020.